

<https://doi.org/10.59849/2313-5204.2023.1.37>

*MUXTAR KAZIMOĞLU-İMANOV (Azərbaycan)**

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ XALQ YARADICILIĞI

1970-ci illərə qədər sovet rejiminin Azərbaycan folkloruna və folklorşünaslığına münasibəti xüsusi sərtliyi ilə seçilmişdir. 1930-cu illərdə folklorşünaslardan bir çoxunun repressiya olunması, 1950-ci illərdə “Kitabi-Dədə Qorqud”un öyrənilməsinə “xalqlar dostluğuna xələl gətirmək və feodalların, aristokratların zövqünü ifadə etmək” adı ilə qadağa qoyulması, eposu 1950-ci ildə Bakıda çap etdirdiklərinə görə Həmid Araslı və Məmməd Hüseyin Təhmasibə təzyiqlik göstərilməsi dediyimiz sərt münasibəti sübut edən faktlardandır. Görkəmli dövlət xadimi, dünya miqyaslı siyasətçi Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ilk vaxtlardan etibarən ölkədə folklor və folklorşünaslığa münasibət müsbət mənada, əsaslı şəkildə dəyişmişdir.

Heydər Əliyevin 1972-ci ildə Aşıq Ələsgərin 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında imzaladığı sərəncam Qərbi Azərbaycanın (İrəvan Çuxurunun, Ağbabanın, Vedibasarın, Göyçənin, Zəngəzurun və s.) tarixi-mədəni irsinin məhz Azərbaycan xalqına mənsubluğunun rəsmən bəyan edilməsi olmuş və bu irsə sahib çıxmağımız üçün bir işarə mahiyyəti daşımışdır. Bu sərəncamla bağlı Azərbaycanda, Ermənistanda və SSRİ-nin paytaxtı Moskvada keçirilən rəsmi tədbirlər indi Ermənistan adlandırılan torpaqlardakı tarixi və mədəni irsə xalqımızın və dövlətimizin haqlı iddiasının əsasını qoymuşdur. Bu sərəncam təkcə Aşıq Ələsgər irsinin deyil, Qərbi Azərbaycandakı aşıq mühiti və onun görkəmli nümayəndələrinin (Miskin Abdal, Ağ Aşıq, Aşıq Alı, Növrəs İman, Aşıq Məmməd Hüseyin və b.) poetik irsinin toplanması və tədqiqi işində mühüm rol oynamışdır.

Heydər Əliyev Aşıq Ələsgərin yubiley tədbirlərinin ardınca 1981-ci ildə Aşıq Alının 180 illik yubileyinin qeyd olunması ilə bağlı sərəncam imzalamışdır. Heydər Əliyevin bu kimi sərəncamları Ermənistan rəhbərliyini Göyçədə yubiley tədbirləri keçirməyə, böyük sənətkarlarımıza abidələr ucaltmağa məcbur etmişdir. Həmin illərdə Ermənistan SSR-in rəsmi qəzetlərində, xüsusən “Sovet Ermənistanı”nda Azərbaycan xalqına məxsus yüzlərlə folklor örnəyi çap edilmiş, folklorumuz, aşıqlar və el şairlərimiz haqqında silsilə yazılar dərc olunmuşdur.

1970-80-ci illərdə Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində saz məktəbləri, aşıq ansamblları, aşıq muzeyləri yaradılmış, folklor bayramları mütəmadi xarakter almışdır. 1978-ci ildə Cəbrayılada təşkil olunmuş “Qurbani saz bayramı” xüsusilə yadda qalan olmuş, 1979-cu ildə Gəncədə məşhur “Çeşmə” folklor teatrı, 1980-ci

* Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) Folklor İnstitutunun Baş direktoru, akademik.
E-mail: mukhtarkazimoglu@gmail.com

ildə ilk dəfə olaraq, aşıq qızlar ansambli – “Aygün” fəaliyyətə başlamışdır. Televiziya və radioda dastan axşamları, milli-mənəvi dəyərləri təbliğ edən “Ozan”, “Bulaq”, “Odlar yurdu”, “Ocaq”, “Elin sazı – elin sözü” verilişləri meydana gəlmişdir. Həmin illərdə Respublika sarayında “Koroğluya qayıdaq” adlı aşıq gecələri təşkil olunmuşdur. 1979-cu ildə “İrs” folklor ansambli fəaliyyətə başlamışdır. Aşıq musiqisi, qədim xalq mahnıları, oyun və tamaşalarını repertuarına daxil edən “İrs” ansambli tez bir zamanda ölkədə və ondan kənarında populyarlıq qazanmışdır. Unudulmuş xalq mahnılarının, xalq çalğı alətlərinin, xalq oyunları və meydan tamaşalarının elmi rekonstruksiyası işini gücləndirmək məqsədilə “İrs” folklor ansambli 1994-cü ildə AMEA “Folklor Sarayı” Elmi-Mədəni Mərkəzinin (indiki Folklor İnstitutunun) tərkibinə daxil edilmişdir.

Heydər Əliyev Novruz ənənələrinin, Qurban və Ramazan kimi dini bayramların dirçəldilməsində, rəsmi dövlət bayramları elan olunmasında tarixi rol oynamışdır. 1970-ci illər bir çox tədbirlərlə yanaşı, həm də Novruzun dövlət səviyyəli bayram kimi qeyd olunması ilə yadda qalmışdır. 1979-cu ildə Heydər Əliyevin göstərişi ilə İçərişəhərdə təşkil olunan Novruz şənliyi Azərbaycan televiziyası ilə canlı yayımlanmışdır.

Heydər Əliyevin elm və mədəniyyətin inkişafı istiqamətində gördüyü işlər ona xas sistemlilik, ardıcılıq və gələcəyə hesablanması ilə seçilmişdir. Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildikdən bir il sonra – 1994-cü ildə Azərbaycan folklorşünaslığı üçün yadda qalan hadisə baş vermiş, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında xüsusi statuslu qurum – “Folklor Sarayı” Elmi-Mədəni Mərkəzi yaradılmışdır. Folklorun toplanması, tədqiqi və qorunması işinin yüksəldilməsi, elmi-tədqiqatların əlaqələndirilməsi və konkret problemlərə yönəldilməsi sahəsində Mərkəz xeyli iş görmüşdür. Bu işlərin ən yadda qalan faktlarından biri çoxcildli “Azərbaycan folkloru antologiyası”nın nəşrə başlaması olmuşdur. 1999-cu ildə həmin seriyadan İraq-Türkmən folklor örnəkləri, 2000-ci ildən sonra Göyçə, Şəki, Muğan, Qarabağ, Gəncəbasar və b. bölgələrin folklor örnəkləri ayrıca kitab halında çap edilmişdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun 1300 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Heydər Əliyevin 1997-ci il 20 aprel tarixində fərman imzalaması, ulu öndərin təşəbbüsü ilə YUNESKO səviyyəsində həmin eposa aid tədbirlərin təşkil edilməsi müstəqil Azərbaycanın ilk möhtəşəm elmi-mədəni tədbirlərindən biri kimi Azərbaycan folklorşünaslığında və ümumən humanitarlığında xüsusi canlanma yaratmışdır.

1999-2000-ci illərdə qorqudşünaslıq sahəsində yeni-yeni tədqiqatlar aparılmış, AMEA “Folklor Sarayı” Elmi-Mədəni Mərkəzində (indiki Folklor İnstitutunda), Bakı Dövlət Universitetində, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində görkəmli alimlərin rəhbərlik etdiyi “Qorqudşünaslıq” şöbələri və ya elmi-tədqiqat laboratoriyaları fəaliyyətə başlamış, yubiley tədbirləri çərçivəsində “bütün türk xalqlarının tarixi və mədəniyyəti üçün mötəbər bir qaynaq rolu oynayacaq” (Heydər Əliyev) iki cildlik möhtəşəm “Kitabi-Dədə Qorqud” ensiklopediyası” çap olunmuş, eposla bağlı neçə-neçə monoqrafiya (Hacıyev, T., Dədə Qorqud:

dilimiz və düşüncəmiz; Cəmsidov, Ş., *Kitabi-Dədə Qorqud*; Abdulla, K., *Sirr* içində dastan və yaxud gizli *Dədə Qorqud – 2*; Cəfərov, N., “*Kitabi-Dədə Qorqud*”da İslama keçidin poetikası; Cəfərov, N., *Eposdan kitaba*; B.Abdullayev. “*Kitabi-Dədə Qorqud*”un poetikası; Əliyev, O., “*Kitabi-Dədə Qorqud*” və Azərbaycan folkloru; Kamal, R., “*Kitabi-Dədə Qorqud*”: arxaik ritual semantikasi və s.) işıq üzü görmüşdür.

AMEA Folklor İnstitutunda rüblük “*Dədə Qorqud*” jurnalının nəşrə başlaması isə folklorşünaslar üçün böyük töhfə olmuşdur. “*Dədə Qorqud*” elmi-ədəbi jurnalı Heydər Əliyevin “*Kitabi-Dədə Qorqud*” eposunun öyrənilməsinə və təbliğinə marağın artırılması barədə tövsiyə və tapşırıqlarının bəhrəsi kimi ortaya çıxmışdır.

Heydər Əliyevin müstəqillikdən sonra Azərbaycan elminin yüksələn xətlə inkişaf etdirilməsi və bu inkişafın Azərbaycanın milli maraqlarının təminatına yönləndirilməsi istiqamətindəki səyləri Azərbaycan Elmlər Akademiyasına yeni status verilməsində – bu qurumun Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası adlandırılmasında (Prezidentin 15 may 2001-ci il tarixli fərmanı), Akademiyanın Naxçıvan bölməsinin və yeni elmi-tədqiqat qurumlarının yaradılmasında da öz ifadəsini tapmışdır. Həmin işlərin növbəti bir göstəricisi kimi yaranan Folklor İnstitutu (2003) milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və müstəqil dövlət quruculuğu işinə səfərbər edilməsi istiqamətində fəaliyyətə başlamışdır.

Ulu öndərin türk xalqlarının mənəvi və mədəni birliyinin yaradılması və möhkəmləndirilməsi barədə tövsiyələrini əsas tutaraq, Folklor İnstitutu türk xalqlarının ortaq mənəvi mədəniyyətini daha dərindən tədqiq etmək, bu mədəniyyətin elmi inteqrasiyasını təmin etmək məqsədilə 2003-cü ildən etibarən “Ortaq türk keçmişindən ortaq türk gələcəyinə” adı altında beynəlxalq folklor konfransları keçirmişdir.

Folklor İnstitutu Azərbaycan folklorunu ümumtürk folkloru müstəvisində araşdırmağın ən vacib şərtlərindən birini ayrı-ayrı türk xalqlarına məxsus nadir şifahi ədəbiyyat nümunələrini tərcümə və nəşr etməkdə görür. Türk folklorunun əksər janrlarına aid örnəkləri əhatə edəcək bu tərcümə və nəşrin gerçəkləşdirilməsi həm bütövlükdə ümumtürk folkloru və folklorşünaslığı, eyni zamanda ayrılıqda Azərbaycan folkloru və folklorşünaslığı üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. “*Manas*”, “*Alpamiş*”, “*Maaday-Qara*”, “*Altın Arıq*”, “*Ural Batır*”, “*Canqar*”, “*Koblandı-Batır*”, “*Altan Şaqay*”, “*Altay Buuçı*”, “*Nurgün Batır*” və s. kimi ədəbi örnəklərin gələcəkdə tərcümə və nəşri Azərbaycan dastanları ilə əsaslı müqayisə və tutuşdurmalara geniş imkanlar açır. Heydər Əliyev belə möhtəşəm epik əsərlərin bütün türk xalqları üçün nə dərəcə dəyər kəsb etdiyini hələ 1997-ci ildə Daşkənddə Özbəkistan Respublikasının Prezidenti ilə rəsmi görüşündə və Bişkekə “*Manas*” dastanının 1000 illik yubileyi tədbirində ifadə etmiş, bu eposlara böyük mənəvi sərvət kimi, milli şüurun, müstəqil dövlətçilik düşüncəsinin qabarıq əks olunduğu ədəbi qaynaq kimi diqqət yetirməyin vacibliyini xüsusi olaraq vurğulamışdır.

2003-cü il avqustun 4-də Prezident Heydər Əliyev “Azərbaycan folklor nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında Azərbaycan Respublikası qanunu”nun tətbiq edilməsi barədə sərəncam imzalamışdır. Bu qanunun icrasının təmin edilməsi barədə fərmanı isə 2004-cü ilin 29 yanvarında Prezident İlham Əliyev imzalamışdır. Beləliklə, qeyri-maddi mədəni irsin toplanması, qorunması və müdafiəsinin təminatı, eləcə də ondan istifadənin hüquqi prinsipləri və bu sahədə dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir. Folklor örnəklərinin təhrifi, saxtalaşdırılması və mənimlənməsi kimi neqativ halların qarşısının alınmasında, qeyri-maddi mədəni irsə dəyər verilməsində qanunun qüvvəyə minməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb etmişdir. Qanunda Azərbaycan xalqına məxsus folklor nümunələrinin xarici dövlətlərin ərazilərində hüquqi qorunması və bu məqsədlə beynəlxalq əməkdaşlıq üçün şərait yaradılması ilə əlaqədar maddə təkcə yazılı şəkildə qorunan örnəklərin deyil, həm də xaricdəki azərbaycanlıların folklorunun, məsələn, Borçalının, Dərbəndin, Kərkükün, Cənubi Azərbaycan mahallarının şifahi irsinin qeydə alınmasına və mühafizəsinə rəvac vermişdir. Azərbaycan xalqına məxsus folklor örnəklərinin hüquqi qorunması ilə bağlı qanunun tələblərinə uyğun olaraq, AMEA Folklor İnstitutunda Ermənistandan çıxarılan azərbaycanlı əhalinin şifahi ədəbi irsi ilə yanaşı, Kərkükün, Dərbəndin, Borçalının, Cənubi Azərbaycan mahallarının folklor örnəklərini əhatə edən toplular da nəşr edilmişdir.

Ulu öndərin Cənubi Azərbaycan mədəniyyətinin ümumazərbaycan mədəniyyəti kontekstində götürülməsi ilə bağlı tövsiyələri AMEA Folklor İnstitutunda “Güney Azərbaycan folkloru” seriyasından kitabların nəşrə hazırlanmasının ideya mənbəyi olmuşdur. Folklor İnstitutunun 2013-cü ildən başlayaraq hələlik on beş cildini çap etdirdiyi “Güney Azərbaycan folkloru” çoxcildliyi 1980-90-cı illərdə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən nəşr edilmiş “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası” və “Arazam, Kürə bəndəm” kimi kitablarla başlanan vacib işin davamı kimi qiymətləndirilmişdir.

Heydər Əliyevin mədəni quruculuq və elmin inkişafına yönəlmiş siyasəti bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən davam və inkişaf etdirilir. Neçə-neçə maddi-mədəniyyət abidəmiz, çoxsaylı qeyri-maddi mədəni irs nümunələrimiz – Novruz bayramı, Azərbaycan muğam sənəti, Azərbaycan aşiq sənəti, Molla Nəsrəddin lətifələri və s. YUNESKO-nun qorunan mədəni irs siyahısına daxil edilmiş, onların dünya mədəniyyəti üçün əhəmiyyəti və dəyəri beynəlxalq təsisatlarda təsdiqini tapmışdır.

Bütün bunlar onu göstərir ki, Heydər Əliyev irsi yaşayır, ulu öndərin irəli sürdüyü ideyalar elmin və mədəniyyətin inkişafına öz töhfəsini verir.